

Využití tkaného textu pro hledání rytmu

Teze disertační práce, 2024

Vysoké učení technické v Brně
Fakulta výtvarných umění
Kabinet audiovizuálních technologií

Autorka
MgA. Jana Švecová

Školitel
doc. MgA. Filip Cenek

Anotace

V disertační práci nazvané *Využití tkaného textu pro hledání rytmu* se věnuji myšlenkové vzájemnosti, určité citlivosti, která je nepostradatelnou součástí umění vnímaného jako prostředek celoživotního učení, tedy toho, co dostává smysl ve chvíli splynutí s naším životem a jistým způsobem v něm může zůstat navždycky. Tuto vzájemnost jsem nazvala hledáním rytmu.

Pro její odkrývání považuji za důležité významy vzpomínání, zabydlování, snění, svobody, pohybu a změny. Hledání rytmu chápu jako výchozí metaforu pro orientaci v umění/životě. Zajímá mě osobní narace vznikající během těchto procesů a její přesah do obecné roviny, tedy vztah mezi její jedinečností a případnou zaměnitelností.

Teoretická část disertace bude psána metodou „tkaného textu“ umožňující volnější přístup k vědecké práci. Tuto metodu psaní pojmenovala Daniela Hodrová. Struktura tkaného textu se vyznačuje opakováním, vzpomínáním, síťovým navazováním, rozvíjením společných motivistických uzlů a prolínáním reality a snění.

Snahou práce je vytvořit část vlastní tkaniny a zpětně objevit uzly a spoje, které ji drží pohromadě. Disertační práce se zaměřuje na hledání toho, co v našem životě může zůstat navždycky, pokud o to budeme opravdu stát. Něco těžce pojmenovatelného a uchopitelného, o čem však každý člověk tuší, že to existuje. A zajímá mě, zda to jde najít skrze uměleckou tvorbu.

Praktický výstup představují dvě autorské publikace *Co zůstane* a *Deník pohybů světa* napsané během doktorského studia a podpořené Projektem specifického uměleckého výzkumu. Teoretická a praktická část tedy tvoří jeden vzájemně se prostupující celek.

Klíčová slova

rytmus, vzpomínání, zabydlování, snění, tkaný text, pohyb

Cíle, myšlenky, metody

V disertační práci nazvané *Využití tkaného textu pro hledání rytmu* se věnuji nepostradatelné, možná té nejpůvodnější a pro mě nejdůležitější součásti umění. Vnímám ji jako prostředek celoživotního učení, tedy toho, co dostává význam ve chvíli splynutí s naším životem a jistým způsobem v něm může přetrvat navždy. Metaforické hledání rytmu se tak stává způsobem, jak této vzájemnosti zůstat nablízku.

V disertaci sleduji záblesky, které rozněčují touhu tvořit. Ne kvůli potřebě osobního vyjádření, ale z čisté zvědavosti o bytí na světě. Domnívám se, že právě díky ní může umění splynout s naším životem a v jisté podobě v něm zůstat.

Nechci předem jasně ohraničit prostor, v němž se bude následující text a moje tvorba pohybovat. Pro celkový smysl práce to nepovažuji za podstatné. Myslím si, že by byla dokonce chyba se o něco takového pokoušet. Záměrnou otevřenost a určitá rizika z ní vyplývající označuji za svoji pracovní metodu, protože právě tam, kde se pohybujeme svobodně, bývá naše mysl nejsoustředěnější. To považuji za důležité a ráda bych z podobné atmosféry vycházela a držela se jí v průběhu celé disertační práce.

Využiji ale postup Virginie Woolfové a přiřadím následujícímu textu určitý tvar shodující se s popsanými záměry. Představa tvaru předcházela většině jejích knih. Do zápisníku si rychle načrtla cosi podobného písmenu H, dva bloky spojené chodbou. Tato jednoduchá struktura například ztělesňuje děj i pointu románu *K majáku*. Woolfová prochází minulostí, pak ji přerušuje a opět se s ní setkává.¹ V knize *Orlando* si vypůjčila tvar blízký dopisu. Rychlost a lehkost pohybu ruky i mysli s důvěrou obrácená k blízkému příteli, kde slova často nahrazují samotné tělo.²

Jaký tvar by měl získat text, kde se můžeme pohybovat svobodně? Snít, bádát, vzpomínat, vyprávět. Propojovat postřehy, nápady, zastavení a údiv nad věcmi všedními i neobyčejnými, citovat teoretická fakta i beletrii. Tvar, kde se pohybujeme volně, ale přesto rozvážně, protože víme o nepoznatelnosti ukrývající se v každém našem kroku. Uznáváme tajemství, jehož podstatu výstižně vyjádřila Adriena Šimotová. „A přece nelze udělat jedinou čáru, nelze napsat jediné slovo bez vědomí toho, že existuje. Obsahuje sám smysl bytí, obsahuje vše, co je mimo nás, ale i v nás, vše, čemu se blížíme i vzdalujeme. A každé vítězství a každá porážka – zcela upřímně – je ve jménu tohoto poznávaného a nepoznatelného.“³

Metoda „tkaného textu“, tvar tkaniny

Výše položenou otázku o výběru tvaru pro text, kde se můžeme pohybovat svobodně, mi pomohla zodpovědět kniha *Citlivé město*, v níž Daniela Hodrová, česká spisovatelka a teoretička, rozlišuje dva druhy vzájemně se proplétajícího a doplňujícího psaní: jangový-tvrdý a jinový-měkký styl. Typickou postavou jangového textu je chodec a jeho

¹ Alexandra HARRISOVÁ, *Virginia Woolfová*, Praha: Argo, 2013, s. 101.

² Tamtéž, s. 110.

³ Adriena ŠIMOTOVÁ, *Uvnitř – Vně*, Praha: Nadační fond Adrieny Šimotové, 2017, s. 28.

hlavním pohybem chůze, cesta kupředu za jasným cílem. V pozadí textu jinového sedí tkadlena, jejíž cestou je tkaní – snování, párání, splétání a rozplétání.⁴

Soustředěná, mohli bychom říci až rituální činnost tkadleny, tedy určitá metafora k psaní, čtení a pravděpodobně také k životu samotnému, představuje volnější pohyb v prostoru a čase. Pohyb zahrnující změnu i opakování, vracení se a vzpomínání, fragmentárnost a tendenci k žánrové a tematické heterogenosti. Svět reality a snu při tomto pohybu nepředstavuje protiklady, ale vytváří určitý celek.⁵ Tkadlena jím pouze neprochází, ale zabydluje se v něm, a tak si k němu vytváří osobnější vztah, jehož odraz drží v rukou jako nedokončenou síť uzlů a smyček, představ a skutečnosti.

Snahou tkadleny je vytvořit jakýsi prostorový útvar, kde příběh asociuje další příběh, a to na základě vnitřní nebo čistě vnější podobnosti. Může se jednat například o zvukový nebo vizuální detail, díky kterému se text dále rozvíjí z asociací kolektivních, archetypálních či mytologicko-obrazných.⁶

Tkadlena tedy pracuje se vzpomínkami, sny, osobní rovinou, určitou nejasností a otevřeností. Využiji povahu její činnosti a pokusím se vytvořit část vlastní tkaniny. Budu propojovat zmíněné záblesky principem síťového navazování. Propůjčím disertační práci tvar tkaniny, kde podle slov Hodrové drží jednotlivé příběhy pohromadě díky rozvíjení motivistických uzlů a v místech jejich setkávání a proplétání navazují části sítě/jednotlivé příběhy vědomý i nevědomý vztah, a fungují tedy v režimu jisté spolupráce.⁷

Rytmus, změna, pohyb

Domnívám se, že během tkaného psaní dochází k podobným vnitřním pohybům, o nichž hovoří francouzští filosofové Gilles Deleuze a Félix Guattari v knize *Tisíc plošin*, v kapitole věnované ritornelu. Jedná se o pohyby související s vymezováním teritoria, dočasného domova, díky němuž se můžeme orientovat ve světě. Tento nekonečný proces přináší jistou stabilitu, uklidnění a orientaci v čase a prostoru. Na druhé straně nás ale nutí riskovat, vrhnout se do neznáma.

V okolním chaosu nejprve vymezujeme pomyslný střed a kolem něj načrtáváme nejistý kruh, chod stabilního a klidného příbytku.⁸ Existenci zmíněného teritoria však podle Deleuze a Guattariho potvrzujeme pouze tehdy, když jeho hranici překračujeme, tedy přiznáváme bytí jeho okolí, z něhož jediného můžeme celý teritoriální pohyb zopakovat – vrátit se, pokračovat.⁹

Pomyslný rytmus tedy vzniká mezi dvěma odlišnými prostředími, která existují díky periodickému opakování popsaného procesu, jehož jediným účinkem je produkovat diferenci, skrze niž přichází jiné prostředí. Díky tomu tedy můžeme tvrdit, že právě změna

⁴ Daniela HODROVÁ, *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*, Praha: Akropolis, 2006, s. 82.

⁵ Tamtéž, s. 80.

⁶ Tamtéž, s. 104.

⁷ Tamtéž, s. 232.

⁸ Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Tisíc plošin*, Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 352.

⁹ Tamtéž, s. 352–353.

je největší jistotou popsaného rytmu. A jestliže se právě skrze pohyby ukryté v rytmu orientujeme ve světě, stává se také změna neoddelitelnou součástí našeho života/světa. V této úvaze nacházím dvě podstatné myšlenky související rovněž s tématem mé disertační práce i činností tkadleny.

První vychází ze vztahu mezi dvěma prostředími. Jedno prostředí je nám známé, zabydlené. Váže se k němu naše paměť, vzpomínky. Pohybujeme se v něm obdobně jako ve svém pokoji. Povaha druhého prostředí je nám vždy trochu cizí. Přitahuje nás i děsí. Rozhodneme-li se však do něj vstoupit, odehraje se pokaždé něco, co nás může ovlivnit, zapsat se do naší paměti. Díky tomu dokážeme do nového prostředí opakovaně vstupovat, hlouběji ho poznávat a uplatňovat již poznané v nadcházejících situacích.

Z toho plyne, že podobně jako se tkanina pomocí uzlů a propletení rozpíná do prostoru, rozšiřuje se tímto směrem také naše poznávání světa. Možná zde mají zmíněné uzly a smyčky úlohu jakési hmatatelné paměti. Představují místa, kde se potkávají naše vzpomínky, bez kterých by se vše kolem nás a rovněž i v nás samotných neustále měnilo, podléhalo nepřetržité změně, a pravděpodobně tedy neexistovalo. Tkaný text, podle mého názoru, může poměrně věrně obkreslovat náš pohyb životem, skutečný i imaginární.

Druhou podstatnou myšlenku vycházející z povahy ritornelu nacházím ve významu pohybu jako jediné formy existence společné rozdílným aspektům lidského bytí, která se stává prostředkem našeho chápání světa. Tuto představu zajímavým a pro mé úvahy přínosným způsobem rozvíjí například René Daumal, když v knize *A mlčení rozhání temnoty* uvádí do vzájemných souvislostí pohyb našeho těla, pohnutí našich citů či směřování a vzletnost našich myšlenek. Tyto metafory podle Daumala nejsou pouhými rétorickými figurami, ale reprezentují samotnou podstatu pohybu, tedy obsahují charakteristiky rytmu.¹⁰

Z toho vyplývá, že obdobně jako vymezujeme svá dočasná teritoria, poznáváme okolní svět i sebe samé, naším tělem, fyzickým pohybem, můžeme rovněž procházet a produkovat odlišné prostory v našich myšlenkách, představách a snech, tedy nepozorovaně cestovat ve vlastní hlavě, i když setrváváme na místě.

Domnívám se, že podobný pohyb uskutečňuje také tkadlena. A to je další důvod, proč pro metaforické hledání rytmu využívám tkaný text. Nepřístupuji k němu z pohledu literární vědkyně, ale vybírám si jej, protože jeho charakteristiky vyhovují mému uměleckému výzkumu a jednoduchá představa tkadleny zavřené v pokoji, ale přesto svobodné ve mně vyvolává zvědavost. Připojím se k ní a uvidím, kam mě zavede.

Poznámka

Protože se můj disertační tkaný text rozvíjí postupně díky síťovému navazování a rozvíjení asociací, pracuje s fragmentaritou a tendencí k žánrové a tematické heterogenosti, považují za poměrně obtížné zkrátit jeho znění do několika jasných tezí, neboť záměrná otevřenost

¹⁰ René DAUMAL, *A mlčení rozhání temnoty*, Praha: Malvern, 2010, s. 48.

a postupné utváření textu samotného je jedním z hlavních přínosů mého uměleckého výzkumu. Disertační text se pokusím shrnout s tímto vědomím.

Přiblížení teoretické části disertační práce

Metoda jinového-tkaného textu umožňuje rozvíjet komplexní strukturu textu nelineárním způsobem, tedy do více směrů. Z toho vyplývá, že předložená disertační práce neobsahuje přímočaré směřování a jasně členěnou strukturu typickou pro vědecký text.

Umělecký výzkum, jehož specifickými charakteristikami je osobní zkušenost a motivace, inspirace a reflexe,¹¹ však tento formální i obsahový experiment umožňuje. Podle mého názoru k němu dokonce vybízí.

Nepevná vymezení síťové struktury tkaného textu tedy znesnadňují popis tématu disertační práce z vnějšku, což může být úskalím i přínosem předkládaného uměleckého výzkumu. Cílem práce ale není se v textu ztratit, neboť jsou v něm naznačeny určité vodící linky.

Například zmiňuji autorky, které se snaží možnosti nelineárního zkoumání a tvorby popsat (Nathalie Sarrautová, Marguerite Durasová, Daniela Hodrová). Píší o zabydlování prostoru a posouvání hranic „domovského“ prostředí (Gilles Deleuze a Félix Guattari, Gaston Bachelard), o hledání a znovunalézání divokosti potřebné pro naše životy (Gary Snyder). Pracuji s metaformami souvisejícími se sněním (hledání divokých koní), zdoláváním pomyslného horského vrcholu spojujícího nebe se zemí (René Daumal). Zabývám se potřebou samoty během tvůrčího aktu psaní a jejím metaforickým vnímáním a významy (Marguerite Durasová, Werner Günther, Edward Stachura).

Teoretická východiska propojují se vlastními zkušenostmi, vzpomínkami, nápady a sny. Výrazným rysem disertačního textu je tedy osobní rovina, můj vztah k textu samotnému a událostem stojícím v jeho pozadí.

Kouzlo

Osobní rovina se odráží v části věnované karate, kde vzpomínám na první umění, s nímž jsem se seznámila. Zaměstnávalo moje tělo i mysl.

„Jeď to z druhý vlny.“; „Udržuj bezpečnou vzdálenost.“; „Najdi hluchý místo.“ Už jako malá jsem si lámala hlavu nad představami, jež tyto věty vyvolávají, a nad tím, jak jejich významy naplnit v realitě.

Jedno z mých oblíbených pravidel Gičina Funakošiho, mistra karate a zakladatele stylu Šótókan, zní takto: *Karate se neodehrává jenom v dódžó*. Možná by to mohlo znamenat, že i když se poloha hluchých míst neustále mění, bezpečnou vzdálenost nemůžeme přesně

¹¹ Julian KLEIN, „What is artistic research?“, *Jar-online.net*, <https://jar-online.net/en/what-artistic-research> [cit. 16. 3. 2022].

změřit a druhé vlny nikdy nepřicházejí ve stejný okamžik, své umění, stejně jako přání, sny a modlitby, si nosíme stále s sebou, ať už se vydáme na druhý konec světa, nebo sedíme doma na zahradě.

Myšlenky a přístup k bojovému umění Gičina Funakošiho propojují se vztahem k umělecké tvorbě, který byl blízký Adrieně Šimotové.

K bojovému umění se vracím v závěru disertační práce skrze osobnost Lou Reeda a jeho knihu *The Art of the Straight* obsahující Reedovy nepublikované úvahy o technice, cvičení a smyslu bojových umění a postřehy o životě a meditaci. V úvodním textu nazvaném *My Tai Chi* Lou píše, že od života chce víc než slávu a zlatou desku. Přeje si dospět jako bojovník. Získat sílu a půvab, které neměl nikdy šanci se naučit. Chce se pomocí taj-či dostat do kontaktu s neviditelnou silou.¹²

Zastavuji se nad působením kouzla, o němž Lou Reed i Gičín Funakoši v souvislosti s praktikováním bojového umění hovořili. Nenacházeli skrze bojová umění pouze sílu a kondici, ale spatřovali v něm způsob života a provázanost těla a mysli.

Například Funakoši účinek kouzla poznával při tajných trénincích, kdy jeho počáteční tužby po uznání a pochvale pomalu ustupovaly. Možná uvolnily místo onomu kouzlu, které se právě v této chvíli objevilo. Proletělo jeho myslí, tělem, srdcem i duší a zůstalo přítomno pouze jako nepatrný pohyb vlnících se borovic – *Šótó* – pseudonym, kterým Funakoši později podepisoval své básně.

Návštěva

Součástí disertačního práce je například přiblížení návštěvy české výtvarnice a tkadleny Evy Brodské.

Sedí ve svém pokoji. Klidná a soustředěná. Sjedená se svou činností, jako by kolem nic jiného neexistovalo. Jako by jediný důvod její cesty vycházel z ní samotné.

Venku se zvedá studený vítr, dešťové kapky sílí, během několika vteřin se proměňují v prudké provazy vody. Odrážejí se od střech, od asfaltových ulic, přehlušují zvuky pozdního odpoledne a valí se dál z kopce až k tmavé noci. Stěnu jejího pokoje mezitím pomalu pokrývá plocha měkkého gobelínu. Ochranná vrstva utkaná z její oddanosti.

Nějak tak jsem si představovala tkadlenu při její dávné rukodělné práci. A tak mě moc potěšilo, když mě Lucie Králíková pozvala v říjnu 2019 na návštěvu za její přítelkyní Evou Brodskou, tkadlenou, umělkyní.

Podzimní výlet na sever.

Staré dřevěné dveře s otvorem pro dopisy.

Kamenné schody.

Podkroví.

¹² LOU REED, *The Art of the Straight Line: My Tai Chi*, s. 2.

Odstíny modré.
Proutěné koše plné vlny.

Sešly jsme se v Roudnici nad Labem v rodném domě Evy Brodské. Vystoupaly jsme po schodech do jejího podkrovního ateliéru, posadily se na dřevěné židle, pily čaj a víno a povídaly si o tom, co nás zrovna napadlo, dokud se venku nesetmělo. Potom Eva zapálila svíčku a přinesla z kuchyně v dolním patře proutěný koš. Vyndala z něj chleba, máslo, sýr, rajčata, kapary, bílý ubrousek a zdobený nůž. Rozprostřely jsme hostinu na porcelánové nádobí a s chutí povečeřely.

Spokojená v atmosféře důvěrného přátelství, které mezi Lucií a Evou panuje, jsem většinu času mlčela a spíše poslouchala. O plavání v Labi, o cestování, zahradě, domě, knížkách, nápadech a plánech, o skicách na stole, o prvním setkání Evy s její dlouholetou kamarádkou Adrienou Šimotovou.

Odsunuly jsme koše plné vlny. Klubka roztříděná podle barev. Odstíny modré, bílé, okrové, béžové. Barvy podkroví, v němž jsme mohly přespát. Ustlaly jsme si pod rozpracovanou rozměrnou tapisérií a jednoduchým lešením. Možná zítra, až odjedeme, na něj Eva opět vyleze a bude pokračovat v tom, co má ráda, napadlo mě před usnutím.

Propletení za propletením. Trocha skutečnosti i představ. A tak vznikl následující text o inspiraci, o touze, která se časem ztiší a uzraje, ale nikdy nezmizí.

Z modrého podkroví

Stála před ocelově modrou plochou čeřenou tichým protivětrem. Plocha se přibližovala jako měnící se pozadí, jako myšlenky přítele stojícího daleko na druhé straně. Nemohla je zachytit ani pochopit, ale přesto jí jejich přítomnost dodávala odvahu. Cítila zvláštní, ale povědomé pulzování. Prolétlo celým tělem, duší i srdcem a zastavilo se v jejích rukách, v konečcích prstů. Tušila podivnou samostatnost, tvořivou vůli, která se v nich usadila. Zvedla ruce a do vzduchu načrtla několik čar. Předivo napnuté v prostoru vlnění. Let ptáků, tvary mraků, pohyb vody. Nedostižný okraj, k němuž se ruce přiblížily jen proto, aby se jako ozvěna šířil dál po všech mořích.

Ocelová se změnila v pruskou a odhalila zátoku s přístavem. V půlkruhovém vějíři se objevilo město se spoustou blikajících světél. Jedno osvětlené okno vedle druhého až k podkroví. Právě tam hbité ženské prsty skládaly bílý papírový ubrousek do tvaru harmoniky, aby jej mohly v jediném okamžiku roztrhnout na dvě části.

Pozvání k večeři.

Pokoj osvětlený jedinou svíčkou. Tři hlasy. Máslo, sýr, rajčata, kapary. Chleba krájený starobylym nožem zakoupeným na francouzském tržišti.

Místnost ze slov, vzpomínek a přání. Osudy se proplétají v mystériu času a venku odbíjejí hodiny. Brzy bude úplněk, všimla jsem si a položila chleba na porcelánový talířek.

Stačí přivřít oči a představit si. Ovál se mění v kruh a začíná se točit. Rychleji a rychleji. Jako by každá otočka byla cestou kolem světa.

Je tu zpátky letní podvečer. Sledujeme zpozzdálí jejich první setkání. Sedí naproti sobě. Ona a žena s nápadným blýskavým kruhovým šperkem na krku. Šperk odráží světlo přímo do očí naší hostitelky. Brání jí ve výhledu, ale ona přesto neřekne ani slovo. Ještě nezná sedící ženu ani muže, který šperk zhotovil. Přivírá oči, aniž by tušila, že se jednou ta neznámá stane její přítelkyní a on budoucím manželem.

Touha tvořit. Nasbírat vlnu do proutěných košů, napnout osnovu mezi trámy na stěně. Myšlenky se vracejí k obrazu, k místu, k okamžiku, k nehybné skice na psacím stole. Pruská se změnila v blankytnou. V podkroví začalo podzimní ráno. Paměť je matkou fantazie, vzpomněla jsem si.

Ráno jsme se rozloučily. Eva nám každé darovala papírovou tašku plnou vlašských ořechů. Nějaký čas jsem je luskala v Brně v bytě před usnutím. Ty, které se mi povedlo rozbít na dvě neporušené půlky, jsem použila na výrobu závěsu. Visí v mém pokoji.

A já / Jsem ten šíp

V části disertační práce se zastavuji u překladatelské činnosti Jana Zábrany a jeho usilovné práci věnované sbírce básní *Ariel* od Sylvii Plathové.

Jana Zábranu a Sylvii Plathovou jsem si pro své úvahy nevybrala náhodou. Malou oklikou mě k nim přivedla vlastní čtenářská zvědavost. O Sylvii Plathové se totiž ve svých knihách častokrát zmiňuje americká spisovatelka, textařka a zpěvačka Patti Smith, pro kterou se prý ve dvaceti letech stala sbírka *Ariel* knihou jejího života. Smith píše o tom, jak se opakovaně vydává navštívit hrob Plathové, rozjímá nad její až chirurgicky přesnou pozorovací schopností, nad dnem jejího dobrovolného odchodu ze světa. Snaží se vybavit si obal svého vydání útlé knížky *Ariel*, jako by snad silou vzpomínky dokázala znovu přivolat každou přečtenou báseň.

Mé rozhodnutí koupit si a přečíst sbírku *Ariel* však stvrdilo především několik vět z knihy *M Train*. Smith sedí a čte úvodní báseň. Zastavuje se nad řádky *A já / Jsem ten šíp*. Mantra, která podle jejích slov kdysi dodávala odvalu nejisté, ale odhodlané mladé dívce. Patti Smith vzpomíná, že *Ariel* neodkazuje k chameleonskému vzdušnému duchu v Shakespearově *Bouři*, ale k oblíbenému koni Sylvie Plathové. Koni, který ji jednou vyhodil ze sedla a přiblížil ke smrti. Kůň přelétne přes cílovou čáru, Sylviiny ruce obepnuté kolem krku.¹³

Tyto úvahy dále rozvíjím skrze rozhovor s Lydií Kárníkovou, překladatelkou knih mojí oblíbené umělkyně a spisovatelky Patti Smith. Povídal jsme si o koních, četbě, literatuře, překládání, samotě, hudbě.

Lýdie překladatelství ani bohemistiku nevystudovala. V době našeho rozhovoru byla doktorandkou programu Mediální studia na Institutu komunikačních studií a žurnalistiky. Při překládání vychází z citu pro rytmus a tok textu a určitého závazku až posvátné úcty

¹³ Patti SMITH, *M Train: vzpomínky*, Praha: Dokořán, 2016, s. 179–180.

k textu a myšlenkám v něm schovaným, jejichž rytmus a místa se snaží respektovat, tedy pochopit a zachovat povahu textu a vypravěče. „Začíst se a uslyšet text, jak jde v druhém jazyce, a udržet sílu a drama originálu.“ To je pravděpodobně pro překladatele nejdůležitější.

S Lýdií Kárníkovou jsme přemýšlely o způsobu psaní Patti Smith. Lýdie například výstižně označila způsob psaní Patti Smith za „meditační techniku“, kdy se spisovatel a následně i podobně založený čtenář s poetickou duší nechává pohltit přítomným okamžikem. „Něco děláš, ale do hlavy ti vstupuje jiný svět, napojuješ se na myšlenky, jak přicházejí a odcházejí, a najednou zjistíš, že tady nejsi a dohrála deska.“

Souhlasím s Lýdií, že právě to je na četbě textů Patti Smith přitažlivé a osvobozující. To, jak nás zve do mikrosvěta své hlavy. Přibližuje nám to, co viděla ve tmě. Výjevy z dětství. Pocit, že se něco vytrácí a něco objevuje. Dělí se o vzpomínky, které máme všichni. A čtenář sleduje snovou atmosféru a tok těchto myšlenek a ví, že jsou mu povědomé.

Z pozice čtenářky jsem spíše intuitivně objevila v knihách Patti Smith několik opakujících se vizuálních či významových kódů a zajímalo mě, jak tyto spoje během překládání vnímala Lýdie. Jedním z nich byl symbol koně.

Lýdie v této souvislosti uvažovala nad rozlehlostí americké země a rozevlátou povahou Patti Smith, která je pro americký kontinent velmi symptomatická. Podobně jako je hledání vlastní umělecké duše a tvůrčí podstaty typicky americkým programem, kde podle slov Lýdie jsou skoro všichni umělci – píšou, skládají. „Ty se nadechneš a vydechneš přes spoustu mil nedozírného ničeho a můžeš být kdokoli a nic a všechno zároveň, kdykoliv se ti zlíbí.“ Když byla Lýdie v Americe, zjistila, že to je země, kam ona sama nepatří. „Pouště, stolové hory, padající kameny, jako by se tam zastavila prehistorie a my si připadáme neskuteční... Člověk je najednou nic a jeho duše je obrovská, a přitom hrozně malá v tom všem.“ Amerika je podle Lýdie vlastně nemilosrdnou zemí, svojí přírodou, ale také systémem, a vztah člověka k této zemi je velmi náročný.

Vzpomněla jsem si na Sylvii Plathovou, možná vnímala možnosti a omezení této země a vlastně sebe samotné podobně. Možná její existenciální bezmoc a nejistota vycházela z touhy využít ve své tvorbě/životě všechno, co jí bylo nabízeno, co kolem sebe viděla. Současně ale cítila, že to není možné, že vše pojmut nedokáže, i když ví, že kolem ní něco obrovského a nepojmenovatelného existuje. A příčinou této neschopnosti nebyl nedostatek času, který musela věnovat domácnosti a rodině, ale nepatrnost člověka. Všechno a nic, co pro svět znamená.

„Tady jsem, hromádka vzpomínek na minulost a snů o budoucnosti svázaná do docela úhledného uzlíčku z masa a krve. A myslím na to, že nejsem nic víc než další kapka v obrovském moři hmoty, předem určená, schopná uvědomit si vlastní existenci. Stejně jako miliony jiných, i já jsem byla při svém zrodu potencionálně čímkoliv. I já jsem zakrněla, i já jsem byla vymezena svým okolím, svými výhonky dědičnosti. I já nakonec najdu soubor věcí, kterým budu věřit, soubor pravidel, podle kterých budu žít, ale uspokojení z jejich nalezení bude zmařeno skutečností, že jsem se dotkla krajnosti v povrchním dvojrozměrném

světě,¹⁴ zapsala si Plathová do svého deníku, protože právě psaní jí pomáhalo tuto neschopnost pojmenovat.

Smith pravděpodobně také cítí nekonečné možnosti svého okolí. Nutkání zmizet a stát se čímkoliv pouhým mrknutím oka. Nejen v představách a snech, ale podobně jako Plathová také mezi řádky svých knih, které ji z jejího rozpoložení dokážou vytrhnout.

Sylvii Plathovou její kůň *Ariel*, symbol možností a touhy po životě, nakonec dovedl ke smrti. Patti Smith ale v pohybu svého koně vidí spíše požeňání, točí se kolem, když projíždí krajinou.

Zabydlování

Další více osobní část disertační práce představují texty věnované metaforickému zabydlování prostoru mezi zemí a nebem. Díky tomuto přání jsem se dostala ke vzdušné akrobacii a novocirkusové stáži v Kanadě. Tyto zkušenosti významně ovlivnily můj umělecký výzkum a rozšířily tkaný text dalším směrem.

Dne 15. listopadu 2019, pár dní po mých narozeninách, vystupovala ve Filharmonii Brno moje oblíbená umělkyně Laurie Anderson. Koupila jsem tři lístky a pozvala na koncert rodiče. Seděli jsme v první řadě na balkoně, přímo naproti pódiu. Já uprostřed.

Anderson za doprovodu orchestru recitovala příběh o Amelii Earhart, americké pilotce a první ženě, která přeletěla přes Atlantický oceán, ale v roce 1937 beze stopy zmizela při pokusu obletět Zemi.

Earhart měla ráda technologie a milovala létání. Na otázku: Proč létáte? Odpovídala: Protože chci být svobodná.¹⁵

Anderson v jednom rozhovoru vysvětluje, že se k pilotčíným vášním snadno vztahuje proto, že její lásku k nebi a technologiím sdílí. Událost Ameliina zmizení nazvala tragédií moderní komunikace. Pilotka totiž před osudnou nehodou vysílala žádost o pomoc na frekvenci, kterou její možní zachránci neslyšeli, a nemohli ji tedy nasměrovat na pevninu.¹⁶

Smyčkový orchestr občas doplňují sóla s elektronikou nebo duet Lauriiných elektrických houslí s violoncellem. Na plátně běží české titulky. Pohroužená do atmosféry vytahují propisku a část příběhu si přepisují na vstupenku.

¹⁴ Marek ZOUHAR, „Nesmrtelnost umění – rozpad života (Sylvia Plath)“, *Tamto.cz*, <http://www.tamto.cz/intimnizpovedi/nesmrtelnost-umeni-%E2%80%93-rozpad-zivota-sylvia-plath/> [cit. 10. 4. 2019].

¹⁵ „Neobyčejné ženy: Amelia Earhartová“, *Ceskatelevize.cz*, <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10364942453-neobycejne-zeny/211382552610010/> [cit. 19. 12. 2022].

¹⁶ Pavel KLUSÁK, „Laurie Anderson: Příběh o vymírání je silný, ale nakonec ho nebude komu vyprávět“, *Aktualne.cz*, <https://magazin.aktualne.cz/kultura/hudba/laurie-anderson-brno-rozhovor/r~f30eed3407bb11ea88f50cc47ab5f122/> [cit. 20. 3. 2024].

*Ve vzduchu svobodná, zemská tíže mizí.
Pozorovala nebe a věděla, že chce létat.
Vždycky chtěla létat.*

Tyto věty, zvědavost a přání navštívit místo z vyprávění mi dlouho zůstávaly v hlavě. Představovala jsem si, jak se v prostoru nad zemí pohybuji svobodně jako Amelia a Laurie, jak ho zabydluji podobně jako tkadlena. A tak jsem se dostala ke vzdušné akrobacii.

Z kopce

Část tkaného textu, která vznikla na stáži v Kanadě, přibližuje čas strávený na kopci Svatého Josefa, kde jsem žila. Tomuto celku předchází úvaha *O letišti a třetím* vycházející z mého času stráveném na letišti. Text je inspirován úvahou z knihy *Znaky každodennosti čili krátké řeči téměř o ničem*, kde se Miroslav Petříček věnuje nádraží a třetímu.

„Dnes jsem vylezla na starý, stromy porostlý kopec v Říši rovnosti a nahoře na hřebeni jsem jásama radostí. Člověku vždycky udělá radost, když vyleze na kopec. (...) Na všechno jsem zapomněla (...) – na všechno, co v životě není správně. Krásné myšlenky ke mně vzlétaly jako ptáci. To nebyly *moje* myšlenky. Já bych na nic tak skvělého nepřišla. Ty *odněkud* přilétaly.“¹⁷

Emily z Novoluní

Prošla jsem kamennou branou s nápisem „Mount St. Joseph, 1486“. Vyšlapala jsem travnatý kopec, na němž se pásly kejhající divoké husy, a ocitla se v areálu sester svatého Josefa.

Na kopci jsem prožila celkem jedenáct měsíců. Opouštěla jsem ho jen minimálně, protože jsem neměla peníze na zbytečnosti a většinu mého času vyplňovaly tréninky. Přesto mi nic nechybělo. Na kopci byla cirkusová tělocvična, hostel, les, potok, rozlehlé travnaté plochy a kamenný modlitební výklenek z dob sester svatého Josefa. Kromě obyvatel a zaměstnanců hostelu a členů cirkusu jsem potkávala divoké kanadské husy, srnky, kojoty, mývaly, zajíce, veverky, divoké krocany, čipmanky, bělohlavé orly.

Občas přemýšlím, jestli můžeme mít některá místa rádi stejně, nebo dokonce více než lidi. Řekla bych, že ano. Například kopec Svatého Josefa se všemi jeho prostranstvími, mohutným javorem, zvířecími stopami i bahnitým dnem potoka mám ráda stejně jako své nejbližší. A myslím si, že i on má rád mě.

Kopec Svatého Josefa, můj domov na cizím světadíle.

Tato část disertační práce je dále ovlivněna četbou knih Lucy Maud Montgomery a překládáním jejího životopisu s titulem *The Years Before Anne*. Knihu sepsal Francis W. P. Bolger s důrazem na dětství, školní léta a počátek literární kariéry této světoznámé Kanadanky. Čerpal z jejích deníků, raných literárních pokusů, bohaté korespondence, rozhovorů a fotografií.

¹⁷ Lucy Maud MONTGOMERY, *Emily zdolává překážky*, Praha: Dobrovský, 2022, s. 117.

Přeložené úryvky životopisu jsem nahlas předčítala na oblíbených místech a zaznamenávala je na telefon. Nahrávku, popis místa a přiblížení vybraného textu jsem posílala e-mailem několika svým kamarádům.

Záznam překladů jsem si ponechala, ale úryvky o místech (tělocvična, pokoj, potok atd.) a vybrané pasáže ze životopisu Maud Montgomery jsem připojila do disertačního textu. Jednoduché a rychlé popisy všedních událostí a krátká nahlédnutí do Maudiných literárních začátků pro mě byly způsobem, jak se s místy rozloučit. A přišlo mi trefné učinit tak skrze slova jedné z nejznámějších Kanadánek, pro niž byla láska k místům hlavním motivem všech jejích knih.

A co dál?

„Nejsem vědec. Jen prozkoumávám své okolí. Jako dítě, které se právě naučilo držet hlavu zpříma a teď upřímně a nepokrytě zírá v úžasu kolem sebe. Nemá nejmenší ponětí, kde je, a chce se pouze učit. Za pár let se ale místo toho naučí jen předstírat a na tváři se mu usadí sebejistý výraz osadníka, který si myslí, že to tu všechno vlastní. Nějaká nechtěně nabytá pýcha nás odvádí pryč od našeho původního záměru, kterým je poznávat naše okolí, prohlížet si krajinu a to místo, do kterého jsme byli tak podivuhodně posazeni, a alespoň objevovat, když už nemůžeme zjistit, proč jsme tady.“¹⁸

Disertační text ve svém závěru obsahuje dvě asociace související s pohybem ve vzdušném kruhu (aerial hoop), kterému jsem se na novocirkusové stáži věnovala. Asociace mě napadly v průběhu tréninků a v disertačním textu představují budoucí propletení, pomocí nichž by se mohla moje tkanina rozprostírat po dokončení a odevzdání závěrečné práce. Fyzické tělo a jeho pohyb se tak stávají nástrojem prozkoumávání, poznávání a objevování našeho okolí. Tím nejbližším a nejpřirozenějším prostředkem našeho učení.

Jedná se o string figures a hvízdací jazyk. Zde je přiblížím jen velmi zběžně.

Vlastními slovy bych *string figures*¹⁹ popsala jako určité obrazy či za sebou následující obrazové příběhy vytvořené smyčkou provázku či lanka, kterým nejčastěji manipulujeme pomocí rukou/prstů. Díky své dlouhé tradici, rozšíření v rozličných oblastech světa, kde neznají psané slovo, a vícenásobnému čtení staly námětem mnoha vědeckých studií po celém světě.

Příběh odvíjející se uvnitř smyčky svázaného provázku.

Vyprávění beze slov.

Asociace rozbíhající mysl.

Předávaná pravidla a pohyby.

Tajemství.

¹⁸ Annie DILLARDOVÁ, *Poutník u Tinker Creeku*, Praha: Triton, 2013, s. 21.

¹⁹ V českém jazyce je string figures často překládáno jako „přebírání provázků“ nebo „smyčkové figury“. Tyto překlady nepovažuji za zcela výstižné, proto budu v disertační práci používat anglický pojem string figures.

Toto jsou má největší okouzlení string figures. V jisté podobě se s nimi setkávám také uvnitř vzdušného kruhu. Jeho ohraničení je sice pevné, tvořené okrajem z oceli, ale přesto mi v mnohém prostor spojených konců provázku připomíná.

Obě místa ožívají naším dotekem, fyzickou přítomností, křížením a prolétáním lidského těla nebo jeho částí. Z toho vyplývá, že právě pohyb, naše důvěra a respekt k němu, by mohl být *začátkem* i *koncem* všech viditelných i skrytých vyprávění.

K druhé asociaci, hvízdacímu jazyku, mě přivedlo balancování ve vzdušném kruhu. Snažila jsem se najít a udržet rovnováhu mezi jeho spodní hranou a dolní částí svých zad, jako bych ležela na úzkém ocelovém opasku. Ruce a nohy trhaně dělily vzduch ve snaze pomoci zbytku těla nespádnout na zem. Bolest mi nedovolovala pohyb končetin kontrolovat. Po několika neúspěšných pokusech jsem se ji rozhodla ignorovat a začala si v kruhu pískat, což mi pomohlo. Neuklidnila mě žádná konkrétní melodie, ale spíš rytmus nádechů a výdechů nutných pro vyvolání jakéhokoliv zvuku, jenž by mé snaze nespádnout odpověděl.

Postupem času jsem se zlepšila ve hvízdání i balancování. Vydržela jsem v kruhu odpočívat dlouhé minuty a pozorovat nuance těla během hledání rovnováhy. Ruce a nohy se začaly stávat kompaktní částí těla reagující na mé signály.

Pískání nyní zkouším do svých pohybů ve vzdušném kruhu začleňovat vědomě. Hledám místa a přechody, kde by mi mohlo pomoci, a stát se tak jakousi „zvukovou zdí“ zabydleného prostoru.

Stéphanie N'Duhirahe, umělkyně a akrobatka, mi později pověděla o existenci „hvízdacího jazyka“. Zjistila jsem, že se jedná o dorozumívací prostředek rozšířený ve více než osmdesáti kulturách světa. Jeho základem nejsou hlásky, ale hvízdání. Rozléhá se především v horských oblastech a dosahuje do míst asi desetkrát vzdálenějších než lidský křik. Podle některých lingvistů by nám zkoumání hvízdacího jazyka mohlo přinést pohled na původ jazyka samotného.²⁰

Ráda bych se jednou tento dorozumívací prostředek naučila a začlenila jej do vzdušné akrobacie.

Ohlédnutí, závěry, výsledky

Na počátku tohoto uměleckého výzkumu bylo přesvědčení, že právě tam, kde se pohybujeme svobodně, bývá naše mysl nejsoustředěnější, tedy dokážeme poznat a objevit nejvíce. V těchto chvílích citlivosti může umění splynout s naším životem a jistým způsobem v něm přetrvat. Otevírá nám tak možnost celoživotního učení, v jehož rytmu, který každý z nás svým způsobem hledáme, poznáváme okolí i sebe samé.

Můj závazek spočíval ve snaze vytvořit práci vycházející z přiblížené atmosféry. Pro jeho dodržení mi přišlo důležité, abych se v teoretické části disertační práce mohla pohybovat se stejnou lehkostí jako v té praktické. Proto jsem během jejího psaní využila vybrané

²⁰ Bob HOLMES, „Speaking in whistles“, *Knowablemagazine.org*, <https://knowablemagazine.org/content/article/mind/2021/whistled-languages> [cit. 20. 3. 2024].

charakteristiky tkaného textu, opakování, vzpomínání, zabydlování, prolínání reality a snu, význam osobního hlediska, rozvíjení tkaniny na základě asociací, otevřenost. Pokusila jsem se uplatnit tyto významy v uměleckém výzkumu.

Můj tkaný text tak upozorňuje na samotný akt tkaní, obkresluje pohyb životem, skutečný i imaginární. Reflektuje spíše činnosti a dění, díky nimž se rozvíjí, než jasné poznatky a závěry. Umělecký výzkum se svými specifiky, však tento formální i obsahový experiment umožňuje. Podle mého názoru k němu dokonce vybízí.

Stále věřím, že k poznávání a objevování světa i sebe samých jsme nejsoustředěnější ve chvílích, kdy se pohybujeme svobodně. Tato volnost ale není bezmyšlenkovitým a nahodilým přelétáním. Cílem práce tedy není se v textu ztratit, neboť jsou v něm naznačeny určité vodící linky. Podle slov Daniely Hodrové se principy jangového-tvrdeho a jinového-měkkého stylu v jistých momentech setkávají a spolupracují. Tkaný text tedy nevzniká bez sjednocujících momentů. Já sama jsem během uměleckého výzkumu určité jistoty hledala.

Místa, kam se můžeme vracet. Vzpomínky, jež nebudou zapomenuty. Pohyby, které přežijí smrtelná těla. Divokost myslí. Stíny svých snů. Tajemství, jež neodhalíme. Změnu jako součást všeho živoucího.

V práci nabízím fragmenty světa vlastního a osobností mně blízkých. Sním, bádám, vzpomínám, vyprávím. I když jsou tyto činnosti něčím osobním, a tedy jedinečným, nacházím v nich jistou blízkost. Potvrzení, že člověk ve své svobodě není osamocen, protože si je příbuzný v tom, co se děje v jeho nitru, neboť sny, nápady, myšlenky i vzpomínky máme všichni a jsme si v tomto směru velmi podobní.

Nejvíce by mě potěšilo, kdyby přínos mé disertační práce spočíval v tom, nebo alespoň v části toho, čeho si sama na literatuře a umění nejvíce cením. Pocitu, jenž v nás zažehne zmíněnou blízkost i vlastní přání, zvědavost a lásku k životu, protože souhlasím s již citovanými slovy Jana Zábrany, že jediná možnost, jak při se svým životem neprohrát, je nepřestat jej milovat. A o to se budu snažit dál.

Vzpomenu si na tkadlenu. Sedí v pokoji, pohroužená do své činnosti. Splétá sama ze sebe vlastní příbytek. Hbitými prsty pohybuje v prostoru osnovy, ale její mysl možná létá někde zcela jinde. Připojím se k ní. Opřu se o zadní stranu skutečnosti a vstoupím do lákavé svobody vlastních představ a nápadů.

Nejdříve se ale pořádně rozhlédnu kolem sebe. Sedím v místnosti 210b na FaVU, kde jsem napsala většinu této práce. Urovnám listy papíru s poznámkami a knížky poházené na stole vrátím do knihovny. Sednu si do křesla a počkám, až přijde tma. Potom zavřu okno a pustím si nahlas z youtube kanálu písničku Patti Smith & Lenny Kaye, Pale Blue Eyes. V čase 4:07 minut se Lenny podívá na Patti a z jeho výrazu jde vyčíst, že jsou s Patti praví přátelé.

Vzpomenu si, jak jsem odlišnou nahrávku této písně poslouchala v bývalé budově FaVU v Rybářské ulici po dokončení magisterského studia, když jsme s tatškou nakládali mé věci

do auta a stěhovali je zpět do Makova. Byla jsem trochu nostalgická a on mi řekl. „Neboj, zase budou jiný pěkný věci.“

Praktický výstup

Praktickým výstupem jsou dvě autorské knihy *Co zůstane* a *Deník pohybů světa* napsané během doktorského studia a podpořené Projektem specifického uměleckého výzkumu. K tištěnému vyhotovení disertační práce jsou publikace připojeny ve své vydané podobě. Elektronická verze závěrečné práce obsahuje jejich oskenovanou formu.

Hlavní důvod provázanosti teoretické a praktické roviny této práce však nespočívá v jejich obdobné textové podobě, ale spíše v myšlenkové vzájemnosti a shodném přístupu, jež jsem k oběma rovinám zvolila.

Knihy *Co zůstane* a *Deník pohybů světa* představují volně propojené soubory poetických vyprávění, postřehů, výletů do snových krajin, zastavení a údivů nad věcmi všedními i neobyčejnými. *Deník pohybů světa* vznikl během novocirkusové stáže v Kanadě. Jeho obsah je ovlivněn touto zkušeností a snahu o metaforické zabydlení prostoru mezi zemí a nebem.